

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури
і літературної творчості**

**ГЕНЕЗА РЕТРОДЕТЕКТИВУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ
ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Б. КОЛОМІЙЧУКА
«ГОТЕЛЬ “ВЕЛИКА ПРУССІЯ”»)**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки IV курсу бакалаврату
освітньої програми
*«Літературна творчість,
українська мова та література, англійська мова»*
спеціальність – 035 Філологія
Марія Сергіївна ГЛУШАКОВА
Науковий керівник:
к. філол. н., доц. Тетяна БЕЛІМОВА

«Допущено до захисту»

Протокол засідання
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
протокол № 11 від «9» травня 2024 року
завідувач кафедри _____ (підпис)
д.філол.н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ
2024

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота присвячена дослідженню генези ретродетективу в сучасному українському літературному процесі. За об'єкт аналізу обрано роман Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”». У теоретичному розділі розглянуто історичні й літературні засади формування детективу українського й зарубіжного зразків. У практичному розділі здійснено літературознавчу рецепцію ретродетективу українського письменника Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”».

Результатом дослідження стало виявлення й обґрунтування жанрових модифікацій детективу в сучасному літературному процесі через критичне осмислення аналізованого твору, а також визначення місця детективної прози в українській літературі за її діахронічним зрізом.

Ключові слова: *детектив, ретродетектив, генеза, жанр, гендер, дискурс*

The diploma work is dedicated to the study of the genesis of the retro-detective genre in the modern Ukrainian literary process. The chosen subject of analysis is B. Kolomiichuk's novel Hotel «Great Prussia». The theoretical section examines the historical and literary foundations of the formation of the detective genre in both Ukrainian and foreign examples. The practical section provides a literary reception of the retro-detective genre in the Ukrainian writer B. Kolomiichuk's Hotel «Great Prussia».

The research results in identifying and substantiating the genre modifications of the detective genre in the modern literary process through a critical analysis of the examined work, as well as determining the place of detective prose in Ukrainian literature through its diachronic perspective.

Keywords: *detective, retro-detective, genesis, genre, gender, discourse*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ЖАНР ДЕТЕКТИВУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ Й ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУР	
1.1. Витоки детективного жанру європейського зразка.....	7
1.2. Історичні передумови формування українського детективу.....	11
1.3. Генеza вітчизняного детективу: стильові різновиди.....	15
РОЗДІЛ II. КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ РОМАНУ Б. КОЛОМІЙЧУКА «ГОТЕЛЬ “ВЕЛИКА ПРУССІЯ”»	
2.1. Художні особливості ретродетективу: зовнішня і внутрішня форми.....	22
2.2. Місце та роль жіночих образів в аналізованому творі.....	29
РОЗДІЛ III. ТВОРЧА ЧАСТИНА. ФРАГМЕНТ ІЗ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ.....	32
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	39

ВСТУП

Чи можна визнати, що проблематика такого літературного жанру як детектив вичерпала себе й не здатна породжувати нові дискусії? Чи цілком осмислено історію детективної прози за океаном та на теренах України?

Наприкінці XIX ст., в епоху Романтизму, закладаються підвалини детективного жанру. На сьогодні він є одним із провідних жанрів у масовій літературі, як в Україні, так і за кордоном. Майстерність письменників завжди поєднувала стилістичні, формотворчі й жанрові новації в цьому ґатунку. Кожен зацікавлений у розвитку детективу автор і досі збагачує цю прозу власними інтонаціями, щоби читач відчув особливості описаної доби, характери персонажів, морально-етичні проблеми й гостро соціальні теми, про які варто говорити. У наш час популярність детективу стрімко зростає, адже така література виступає у ролі комунікатора.

Родоначальником сучасної детективної новели є один із найяскравіших представників американського романтизму Е. По. У його ж творчому доробку простежуємо провідні елементи такої прози. Проте й українську письменницьку спільноту цей різновид творів масової літератури не оминає. Зокрема, теперішній відзначається розмаїттям жанрів белетристики, куди ж можемо додати й детектив.

Термін «детектив» за часи свого існування збагатився жанровим різноманіттям. Нині можна вести мову про чистий детектив, ретродетектив, історичний, шпигунський, пригодницький, психологічний тощо. Проте ці поняття мусимо розмежовувати, особливо ретродетектив й історичну прозу. Попри те, що дія обох жанрових різновидів може розгортатися в минулому, суттєва відмінність усе ж є – ретродетектив пов'язаний з історією про минуле або сучасність, але зі старовинним злочином та реальними чи вигаданими історичними особами. Що про історичну прозу не скажеш. Тому в дипломній роботі, яка передусім

покликана проаналізувати історію виникнення, генезу детективного жанру, його популяризацію на теренах України, варто вживати термін «ретродетектив». Термін «чистий детектив» пов'язує життєві обставини, характери, що є близькими до реального життя. Дослідники починають лік часу історії детективу з публікації «страшних оповідань» Е. По.

Актуальність обраної теми полягає у дослідженні феномену українського детективу крізь призму соціально-культурних, політичних, економічних й моральних кластерів суспільства. Унаслідок низки обставин, що характеризують становлення й розвиток вітчизняної літератури, детективний жанр підлягає надзвичайному уподібненню з європейською чи американською літературами. Унаслідок цього простежується фрагментарність в осмисленні української детективної прози. У дипломній роботі представлено спробу актуалізувати появу цього жанру на теренах України й відстежити його трансформацію услід зі змінами в суспільстві й державному устрої. **Теоретико-методологічна база** – це роботи В. Агеєвої, Ж. Бабяк, Н. Бернадської, Я. Бригадир, Т. Бовсунівської, С. Ван Дайна, Л. Васильєвої, Т. Гуляк, Т. Гундорової, О. Деркачової, О. Ігнатюк, Л. Кицак, Г. Ключко, Г. Крапівник, А. Кривопишиної, Ю. Кузнєцова, Ю. Коваліва, Г. Кукси, М. Норец, М. Скаліцкі, С. Філоненко, О. Хана.

Наукова новизна. У дипломній роботі вперше визначено місце детективної прози в українській літературі за діахронічним зрізом, схарактеризовано художню й жанрову специфіку, здійснено дослідження ретродетективного роману Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”» крізь призму історії цього різновиду творів масової літератури, теорії й читацької рецепції.

Мета роботи полягає у виявленні, визначенні й обґрунтуванні особливостей і характеристик жанрових модифікацій детективного жанру на теренах України через критичне осмислення сучасної української

детективної прози, зокрема в ретродетективі Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”».

Виходячи з мети наукової роботи, постає низка **завдань**:

1. Дослідити генезу детективу, історію його виникнення, розвитку й становлення в українській і зарубіжній літературах;
2. Виокремити жанрові особливості детективу та його типологічні особливості;
3. Дослідити зв'язок між автором і реципієнтом та простежити вплив читацької рецепції на формування жанру;
4. Проаналізувати стильові особливості ретродетективу й виокремити відмінності між його іншими різновидами;
5. Узагальнити дослідження особливостей українського детективу на прикладі ретродетективу Б. Коломійчука.

Об'єкт дослідження – це проза Б. Коломійчука, а саме ретродетектив «Готель “Велика Пруссія”». **Предмет дослідження** – сучасна літературна критика та прописаний в її межах ретродетектив Б. Коломійчука. **Методологічну основу** дипломної роботи складають порівняльно-історичний, архівний, культурно-історичний, компаративний і структуральний підходи.

Апробація. Виступ на VIII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених 11-12 квітня 2024 року з темою «Сучасна українська детективна проза як об'єкт професійної критики (на основі роману Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”»).

Робота має таку **структуру**: вступ, два розділи, висновки, список використаної літератури й творчу частину. Список джерел має 54 пункти, а загальний обсяг роботи – 44 сторінки.

РОЗДІЛ I

ЖАНР ДЕТЕКТИВУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ Й ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУР

1.1 Витоки детективного жанру європейського зразка

Детектив – це різновид творів маскультури (проза, комікси, кінофільми), що поступово розповідає про розкриття заплутаної загадки, найчастіше корельованої зі злочином. О. Харлан зазначає, що «детективний жанр належить до того різновиду прози, який досить довго залишався без уваги серйозної критики, тож вірогідно, саме загальнодоступність і популярність творів викликала сумніви в їх художності» [51]. Якщо у творі є загадкова ситуація, але обставини не визначені та потребують розкриття, – перед вами типовий детектив. Для того, щоби читач дізнався реальні обставини злочину, він має досягнути текст повністю, – це і є важлива місія детективу. Адже обставини події не розповідаються повністю, натомість вони розкриваються лише наприкінці тексту. Читач постає своєрідним інтерпретатором твору, щоразу презентуючи власні аргументи й звинувачення, оцінюючи персонажів та будуючи варіанти їхньої причетності до скоєння злочину тощо.

Основоположник детективу Е. По окреслив фундаментальні принципи цього жанру, що досі є зразком для сучасних письменників. Його модель детективу має такі складові: ексцентричний детектив-аматор із самобутніми манерами; він завжди перевершує правозахисні органи навичкою спостерігати та робити висновки. Каркас сюжету складається зі злочину, опитування свідків, розслідування, розкриття, покарання злочинця (найменш підозрюваного героя). Для Дюпена, детектива у творах Е. По, робота – це насолода процесу пізнання, а не рутинна справа. Цього принципу дотримуються й інші відомі детективи, як Голмс, Міс Марпл чи Мегре.

Епоху Романтизму вважають часом, коли детектив повноцінно затвердився як жанр. Центральне місце у цей період зайняв готичний роман, або роман жахів, – твір з елементами містики, де описуються страхиття пекла, таємничі пригоди потойбічного життя. Цей жанр сформувався у другій половині XVIII ст. в літературі Англії та західноєвропейських країн. Надалі саме він узяв участь у формуванні та розвитку детективу. Однак саме XIX ст. варто вважати часом, коли детективна проза сепарувалася від інших жанрів та почала формуватися у незалежний зі своїми стильовими особливостями й канонами.

Формування детективного жанру простежується ще з біблійних легенд. Елементи детективу проявляються в історії двох братів – Каїна та Авеля. Перед нами постає злочин з убивцею, жертвою, мотивом злочину, доказами тощо. Також структура такої прози наявна і в античній літературі. Наприклад, перська література має ознаки детективної, як-от збірка «Тисяча казок». Також арабські «Тисяча й одна ніч» містять кримінально-детективні оповідки.

Перший у світовій історії опублікований детектив належить Е. По. Так, 20 квітня 1841 р. американський письменник видав своє оповідання «Вбивство на вулиці Морґ» у філадельфійському журналі *Graham's Ladies' and Gentlemen's Magazine*. Саме цей твір став своєрідним канонем для класичного детективу: детектив-аматор, завдяки своїм інтелектуальним умінням й дедуктивному мисленню, розв'язує злочин. Герой Е. По, Огюст Дюпен, ексцентричний, загадковий, з раціональним мисленням, стає прообразом для багатьох наступних детективних творів. Тож Е. По й заведено вважати одним із зачинателів цього жанру. Він кардинально змінив літературу криміналу, адже своїми творами додав колориту, викликав великий інтерес інших письменників, що стали врешті послідовниками структури жанру, котру Е. По окреслив у своїх п'яти новелах.

Природа «чистого детективу» є досить складною для аналізу, адже існує широка типізація цього жанру. Дослідники вирізняють «чорний», «серйозний», шпигунський, політичний, психологічний, іронічний, або пародійний, адвокатський, «крутий» детективи, кримінальний та інтелектуальний романи. Попри це, окремий вид жанру як «чистий детектив» є, адже він пов'язує життєві обставини, характери, близькі до реального життя. Дослідники починають відлік детективу з публікації «страшних оповідань» Е. По, які він ще називав «логічними»: «Вбивство на вулиці Морґ», «Таємниці Марі Роже» тощо. Ці твори об'єднував один головний персонаж – відомий детектив Огюст Дюпен. Цікавим є те, що детектив Е. По згодом дав поштовх до створення всесвітньо відомого детектива – Шерлока Голмса. А ідею суперництва між приватним детективом та державними правозахисними органами, що додав у свій сюжет письменник, досі вважають засадничою у цьому жанрі.

Майбутній розвиток детективної прози пов'язують з А. Конан Дойлом і його всесвітньо відомим детективом Шерлоком Голмсом та А. Крісті із її двома детективними образами – Міс Марпл і Еркюлем Пуаро. Ці видатні митці канонізували зразки такої прози й стали прикладом для наслідування.

Ретродетектив як різновид жанру активно поширився в західній літературі у 40-50-ті роки ХХ ст. Р. Ханс ван Гулик, нідерландець-сходознавець й письменник, став першовідкривачем цього піджанру. Він популяризував свою творчість завдяки серії повістей «Знамениті справи судді Ді», а також «Китайські вбивства з дзвонами». Праць, присвячених вивченню ретродетективу, порівняно небагато. Здебільшого дослідницькі роботи належали представникам англо-американської культури кінця 90-х років минулого століття (Р. Браун, Л. Панек, Р. Вінкс). Кульмінацією розквіту ретродетективу заведено вважати початок ХХІ ст.

Зараз одне з ключових місць у творчості великої кількості письменників посідає саме цей варіант жанру. Ретродетектив дає можливість читачеві відкрити для себе невідомі факти минулих часів та поінформувати про багато історичних таїн. Його конкретної дефініції досі немає, адже серед дослідників виникають суперечності. Одні переконані, що ретродетектив – це твір про історію з минулого або сучасності, але зі старовинним злочином. Деякі ж вважають, що неодмінною частиною сюжетної лінії мають бути історичні особи.

Варто зауважити, що західні науковці, які досліджували термінологічне визначення ретродетективу, ставлять знак рівності між «історичним» та «ретро», користуючись загальноприйнятим терміном «historicalmystery». Водночас українські літературознавці, зокрема С. Філоненко, ставить під сумнів таку рівноцінність. Вона наголошує на тому, що варто розрізняти ці два поняття, адже історичний детектив слід визнавати жанровим різновидом цієї літератури, а ретро – винятково в контексті його стилю, а не повноцінної варіації прози.

1.2 Історичні передумови формування українського детективу

Якщо європейська література має десятки дослідників та науковців, що різнобічно аналізують детективний жанр (Г. Честертон, Р. Фрімен, Е.Гарднер), то в українському просторі такі роботи почали з'являтися нещодавно, а саме в 90-х роках минулого століття. Серед вітчизняних дослідників й дослідниць, що вивчали детектив, можемо назвати О. Іванова, М. Новікова, О. Барабан, Н. Валуєва, І. Бойцун, Т. Гуляк, Гр. Костюка, Ж. Бабяк, О. Перенчук, Я. Бригадир, Л. Старовойт, С. Філоненко, О. Харлан. Щодо проблем, які вони досліджували, то вони включали: символіку й стильові особливості детективу та жанрову спорідненість з європейським зразком. Проте все ж цілковитого вивчення власне українського детективного жанру не було здійснено й досі.

Елементи авантюрної й пригодницької прози можемо простежити в літературі ще XI – початку XII ст., а саме в «Повісті минулих літ». У літописному зведенні віднаходимо такі показові моменти, як конфлікт між соціальними верствами населення, рухливий сюжет, колізії, гострі суперечки, злочини. Також варто згадати й героїчну поему «Слово о полку Ігоревім», збагачену сюжетними поворотами та перепитіями.

У XIX ст. детективний жанр збагачується колом зацікавлених, а його елементи все більше простежуються в доробках вітчизняних письменників. Тут пригадуємо повісті Г. Квітка-Основ'яненко «Козир-дівка» й «Перекотиполе», роман П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», новелу М. Коцюбинського «Persona grata» та повісті О. Кобилянської «Земля» й І. Франка «Перехресні стежки». зародків детективної прози в українській літературі XIX ст. насправду було багато.

Проте в першій половині XIX ст. склалися не надто сприятливі умови для розвитку, як у цілому української літератури, так і детективного жанру зокрема, через політичні й соціальні чинники: необізнаність, неграмотність соціуму, кріпосне право. Тож тільки друга половина XIX ст.

визначається різким стрибком: скасовують кріпосне право, з'являється інтелігенція, яка зацікавлена у просуванні усього українського, формується збірний образ масового читача, тож набуває сенсу комерціалізоване письмо. Так, А. Кащенко випускає пригодницько-авантюрні оповідки, які набувають великої популярності й збагачують смак читачів.

На початку ХХ ст. українська література потерпала від безлічі заборон, як російська водночас збагачувала свій книжковий ринок іноземними детективами. Тоді ж став популярний Шерлок Голмс, усілякі кримінальні хроніки й розслідування. Царські заборони неабияке впливали на розвиток української літератури. Та попри це, детективний жанр досі невідомий масовому читачу, адже митці беруть план на національне просвітлення й патріотичне виховання.

Елементи детективу могли час від часу з'являтися у такій прозі, проте вони залишалися лише поштовхом для окреслення головної ідеї творів – національної ідентичності. Так, простежуємо паростки детективу у соціально-побутовій повісті Г. Квітка-Основ'яненко «Козир-дівка» з елементами приватного розслідування у сюжетній канві, оповіданні «Перекотиполе», де велика частина сюжету присвячена психологічній складові вчинку й оприявленню вбивства. Наявна ця ж психологія злочинця в романі П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Однак усі ці твори об'єднувало одне – детективний сюжет відіграв виключно допоміжну роль.

Зародження детективного жанру відбулося у 20-х р. ХХ ст. Адже саме в цей час письменники беруть курс на масову літературу, яка охопить більший спектр читачів. Так з'являються перші зразки детективу: пригодницько-детективна повість Д. Бузька «Лісовий звір», детективна новела Ю. Смолича «Мова мовчання», повість В.Ярошенка «Гробовище» тощо. Класична формула детективу простежується у творчому доробку Ю.

Шовкопляса – циклі оповідань «Проникливість лікаря Піддубного», де головний герой оповідок Михайло Піддубний володіє методом дедукції, завдяки якому розкриває злочини. Окрім Ю. Шовкопляса, детективний сюжет з'являється й у доробку письменника Г. Шкурупія.

Проте й на цьому етапі не можемо визначити український детектив «чистим». Почасті жанрова мімікрія між пригодницькою й детективною прозою призвела до розмиття меж між двома жанрами. На той момент письменники надали перевагу першому. Варто зазначати, що обидва жанри не оприявлюються до 50–60-х рр. ХХ ст. Так, поняттями як «пригодницька література» і «пригодницько-детективна» не оперувалися до того часу.

У 30-х роках ХХ ст. жанр детективу починає віднаходити свого читача – дитину. Так, у СРСР з'являються нові шпигунські оповідання для дітей із певною ідеологічною матрицею, як повість М. Романівської «Загнuzдані хмари», М. Трублаїні «Хатина на кризі» й «Крила рожевої чайки». У цей же період для дорослого читача також є що почитати з детективної прози. Прикладом можуть слугувати «Записки слідчого» Л. Шейніна, «Випробувальний термін» П. Ніліна. Водночас українська література не мала волі для розвитку цього жанру, бо кримінальні справи, вбивства, розслідування й увесь канон детективу не вкладався у тогочасний тоталітарний устрій.

Другий же подих українська література отримала лише в 60-х роках минулого століття. Тоді шпигунські романи стають винятковою можливістю спроби втечі від засад соцреалізму. Приклад такої літератури – пригодницький роман І. Багряного «Сад Гетсиманський», що ґрунтується на невігданих історіях. Не можемо не згадати літературні доробки письменників, як Д. Дідковської, Р. Самбука, О. Винокурова, А. Соломки, Ю. Дольд-Михайлика й В. Авраменка. Окрім цього, в цей період стають популярними шпигунські історії, які пишуть М. Далекий, П.

Загребельний та В. Земляк. Такі твори відтворювали специфічну поетичну втечу від засад соцреалізму.

Варто згадати, що літературні конкурси, як-от «Коронація слова» мотивували молодих митців писати детективну прозу. Цей міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв почав набувати популярності в 90-х роках ХХ ст. та мав на меті наповнити український простір новітньою якісною літературою, познайомити читачів з юними письменниками та наситити тогочасний ринок конкурентоспроможною літературою. Між іншим, «Коронація слова» проводиться й досі. Отож, саме через тернистий шлях детективного жанру в українській літературі, він залишається молодим, що не скажеш про західний. Його повільний, але впевнений розвиток почався тільки в останні десятиліття.

1.3. Генеза вітчизняного детективу: стильові різновиди

В українській літературі жанр детективу відносно новий. З попереднього підрозділу пригадуємо, що елементи детективного роману простежуються ще у письменників ХІХ ст. таких, як П. Мирний, Г. Квітка-Основ'яненко, І. Франко, О. Кобилянська. Період 20-их років ХХ ст. українські науковці вважають народженням детективної прози. Так, Ю. Шовкопляс, Ю. Смолич, Д. Бузько – автори пригодницько-детективної прози, яка формує класичний детективний канон (вбивство, детектив-аматор із дедуктивними вміннями й аналітичним складом розуму та обставини розслідування). Тоді ж ознаки світового детективу простежувалися й у творчості М. Трублаїні «Шхуна “Колумб”», Ю. Дольд-Михайлика «І один у полі воїн». У цей же період детективний жанр піддається першій критичній реценції: від зневаги й цькувань до захоплення й інтересу.

Серед українських дослідників, що ґрунтовно студіювали детективний жанр у 90-х рр. ХХ ст., можна назвати Н. Валусєва, Л. Васильєва, Т. Гуляк, Л. Кицак, Ю. Кузнєцов, Г. Кукса, М. Норец. Цей ряд робіт було присвячено аналізу різновидів детективу серед вітчизняних письменників, критиці, а також природі «чистого детективу». Варто зазначити, що й такий піджанр як ретродетектив також стає все більш популярним у сучасному українському літературному процесі. Науковці такі, як Я. Бригадир, Н. Валусєва, В. Гусєв, О. Деркачова, Г. Ключко, С. Філоненко, О. Харлан, досліджували відмінність українського й західноєвропейського ретродетективів, аналізували піджанр крізь призму постмодернізму, вивчали роль ретродетективу крізь призму мідл-літератури та порівнювали його з класичним детективним каноном. Однак досліджень про те, яким є власне український детектив, які риси йому притаманні, якими були і є його жанрові особливості та яким є класичний детективний канон саме для українського літературного простору, не було здійснено й досі.

Пригадуємо, що детективний роман починається з готичного епосу. В українському літературному просторі детектив поєднує у собі соціальні, політичні, воєнні, психологічні й навіть гумористичні й містичні сюжети. Проте найбільш поширені соціально-побутові й науково-фантастичні. В. Разін, дослідник радянського детективного жанру, виокремлює чотири умовні періоди розвитку досліджуваного жанру (подана періодизація стосується радянського та російського детективів):

1. 1917–1935 рр. – зародження;
2. 1936–1941 рр. – шпигунська детективна проза передвоєнного часу;
3. 1941–1956 рр. – соцреалістичний або ж ідеологічний детектив;
4. 1957–1987 рр. – розширення жанрових і стильових різновидів.

В українському літературному інша, дещо пізніша періодизація.

1. 1920–1930 рр. – зародження й формування детективу;
2. 1965–1990 рр. – оформлення детективної прози й жанрова модифікація;
3. 1990–2000 рр. – пошук нових форм і змістів.

Дослідниця Т. Гуляк, своєю чергою, має дещо іншу періодизацію етапів становлення детективного роману на теренах України:

1. 1920–1940 рр. – міжвоєнний або класичний;
2. 1945–1990 рр. – післявоєнний або шпигунський;
3. 1990–донині – незалежний або модерно-іронічний.

Перший етап становлення детективу – міжвоєнний. Він визначається умовами, у яких детектив створювався. Радянська окупація України, інтервенція, злочинність, політика НЕПу – усі ці події безпосередньо вплинули на розвиток детективно-пригодницьких і шпигунських, або ж «шкідницьких» творів, а особливо на їхню тематику: описи перестрілок, інтриг, викриттів і зрад. Хоч шпигунські детективи й подібні до політичних, проте в них є суттєва особливість: якщо в перших – дія

зосереджена на суспільних суперечках, протистояннях, то у шпигунських – на розвідці, таємних агентах, диверсантах, як у воєнній площині, так і в мирний час. Тож так званий шпійонський сюжет є лише проміжним і допоміжним. До прикладів такої літератури можемо навести Д. Бузька «Лісовий звір», Ю. Смолич «Півтори людини» та «Господарство доктора Гальванеску». У цей час кульмінації досягає й авантюрно-детективна література та розповідає про боротьбу двох суспільних систем. На цьому ж етапі український детектив наслідує закордонний (Е. По, А. Конан Дойль, А. Крісті). Прикметними особливостями є загадки, прискорений сюжет, підступ, успішне розкриття злочину.

Другий етап становлення детективу розгортається у 60-х роках ХХ ст. та пов'язаний із воєнною тематикою. Гарним прикладом є роман І. Багряного «Сад Гетсиманський» – художня проза з ознаками інтелектуального і «чорного» детективів. Попри це, його роман не абсолютний детектив, адже елемент цього жанру – тільки розслідування, а акцент твору І. Багрянний робить зовсім на іншій проблематиці – тоталітаризмі та репресіях комуністичної влади. Важливо додати, що письменник творив у вимушеній еміграції в Німеччині, входив до української діаспори, де можна було вільно висловлювати свої погляди та створювати дискурс ідеологічної протидії совітам.

Упродовж другого етапу ще більшої популярності набувають шпигунські історії. Ідеться про один зі способів огинання та втечі від засад соцреалізму. Цю тематику можна розглядіти у творах М. Далекого «І один у полі воїн», Ю. Дольд-Михайлика «Європа-45», П. Загребельного «Полковник Шиманський».

Під час усіх етапів становлення детективу вплив критики та цензури був феноменальним, особливо в період 1960-х рр. Тому в пресі час від часу загострювалася полеміка про органічність цього жанру в контексті

радянської літератури та її доречний (радше недоречний) вплив на ідеологічно-виховне завдання, покладене на художні тексти.

У третій модерно-іронічний період аудиторія читачів детективного жанру в Україні збільшується, а отже, кількість передре якості. Така тенденція переносить детектив з інтелектуальної до масової літератури. До відомих українських детективів входить бойовик Ю. Кузнецова «Лабіринт», що поєднує елементи зброї, насильства, бійки; кримінально-розважальна повість А. Кокотюхи «Шлюбні ігрища жаб», «Повзе змія», «Темна вода», «Таємниця козацького скарбу». Зокрема, саме завдяки А. Кокотюхи в українському літературному просторі з'являється поділ на «дорослу» та «дитячу» детективну прозу.

Детективний жанр в Україні поповнюється й жіночою прозою І. Роздобудько та Є. Кононенко, які у своїх творах розкривають психологію персонажів, вигадують карколомні сюжети. Фемінна детективна проза у третьому періоді становлення починає функціонувати як окремий літературний організм. Також поступово з'являються нові детективні піджанри: історичний, психологічний, іронічний, містичний. Саме першу зазначену варіацію варто проаналізувати з огляду на тематику роботи.

Ретродетектив як різновид жанру активно поширився в західній літературі у 40-50-ті роки ХХ ст. Праць, присвячених його вивченню, порівняно небагато. Здебільшого дослідницькі роботи належали представникам англо-американської культури кінця 90-х років ХХ ст. як Р. Брауну, Л. Панеку, Р. Вінксу. Кульмінацією розквіту ретродетективу заведено вважати початок ХХІ ст. Зараз одне із ключових місць у творчості великої кількості письменників посідає саме цей варіант жанру. Він дає можливість читачеві відкрити для себе невідомі факти минулих часів та поінформувати про багато історичних таїн. Західні дослідники визначають чітку дефініцію ретродетективу – це роман, дія якого обов'язково відбувається в минулому, зазвичай на 30 і більше років

потому. До прикладу, Англія ХХ ст. або ж США упродовж Другої світової війни. Автор такого жанру акцентує більшою мірою на деталях епохи, стилі, технологіях, суспільному устрою, політичній ситуації й буденності тієї епохи. Такі романи поєднують у собі ретельні історичні дослідження й створюють переконливу картинку життя в певний період історії. Серед вітчизняних літературознавців не прослідковуємо конкретного визначення, адже досі виникають суперечності. Одні переконані, що ретродетектив – це твір про історію з минулого або сучасності, але зі старовинним злочином. Деякі ж вважають, що неодмінною частиною сюжетної лінії мають бути історичні особи.

Детективний дискурс, зокрема й ретро, стрімко розвивається у сучасній українській літературі. Серед найвідоміших письменників можемо назвати Ю. Винничука, А. Кокотюху, Б. Коломійчука, І. Роздобудько. Вітчизняні детективісти прихильні до змалювання подій у своїх текстах, ґрунтуючись саме на періоді ХХ ст., що не скажеш про представників західної літератури. Серед провідних особливостей, притаманних творам українських ретро-детективістів, які допомагають читачеві зануритися в атмосферу епохи та переконатися у правдивості описаних фактів, можемо назвати наступні:

1. Розлогі та реальні описи інтер'єру, побуту, звичаїв, повсякденного одягу героїв, їжі, транспорту, будинків, культурних заходів тощо;
2. Присутність загальновідомих історичних постатей у сюжетній сітці тексту;
3. Використання історичних і псевдоматеріалів: записників, особистих щоденників, газетних вирізок, листів;
4. Застосування жаргонів, діалектів мешканців епохи;
5. Побудова сюжетної дії навколо історичної події, що здебільшого виступає у ролі фону усієї історії.

Отож, ретродетектив містить у собі дієвий діалог між читачем та культурою, що описується в ньому. Однак сама історія може бути переосмислена письменником за актуальною проблематикою для нього самого. Описи міст, важливих історичних подій та постатей, одягу, побуту тощо виступають у ролі прикрас, що відтворюють реальне життя минулої епохи.

Можемо вважати, що наприкінці ХХ ст. різнобарв'я жанрової палітри детективу суттєво збільшується, та й сам детектив починає повільно, але впевнено ставати окремим відгалуженням літератури. Так, з'являються психологічна, фантастична, жіноча, дитяча детективна проза. Проте в такому різноманітті ретродетектив досі залишається найменш вивченим, проте найбільш динамічним жанровим різновидом.

Висновки до першого розділу

Детективний жанр в українській літературній спільноті зароджується та набуває популярності на зламі XIX–XX ст. Формування образу масового читача, зокрема і серед тогочасної інтелігенції, курс на європейські літературні тенденції, поява всесвітньо відомих літературних amatorів-детективів Еркюля Пуаро, Шерлока Голсма, Міс Марпл – усі ці чинники вплинули на зародження детективної у творчих доробках вітчизняних митців і зацікавлення серед кола критиків.

Детективний жанр проходить становлення у три етапи, зокрема у міжвоєнний, післявоєнний і незалежний періоди. Упродовж останнього він остаточно відокремлюється та починає набувати нових форм і змістів. Так, з'являється жанрова палітра: психологічна, пригодницька, шпигунська, фантастична, жіноча та дитяча проза. Також повільно, але впевнено починає свій шлях ретродетектив, який попри свою широку популярність, залишається найменш дослідженим досі.

Досліджено витоки детективного жанру у світовій літературі, зокрема наголошено на класичному детективному каноні за Е. По. Означено періодизацію виникнення й розвитку такої прози у світі, а також на теренах України. Визначено, що майже століття науковці й дослідники вивчають детективний жанр у контексті літературознавства та з кожним разом цей процес збільшує свою актуальність і глибинність. Зосібна, проаналізовано праці вітчизняних дослідників, які окреслили головні засади детективу, його жанрові специфіку й різноманіття, спільне й відмінне між світовим класичним детективом й власне українським.

РОЗДІЛ II

КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ РОМАНУ Б. КОЛОМІЙЧУКА «ГОТЕЛЬ “ВЕЛИКА ПРУССІЯ”»

2.1. Художні особливості ретродетективу: зовнішня і внутрішня форми

Погоджуємося з дефініцією поняття «ретродетектив», що ввела Я. Бригадир. За її словами, це «внутрішньожанровий різновид детективу» [6]. До того ж дослідниця вказує суттєву відмінність між західним й українським, наголошуючи на тому, що закордонним митцям властиво вживати термін «historical mystery», що й розкриває сутність ретродетективу. Проте в українському літературознавстві історичний роман й ретродетектив помітно відрізняються і їх заведено розмежовувати [6]. Серед відомих вітчизняних ретродетективістів помежів'я ХХ–ХХІ ст. – А. Кокотюха, у доробку понад п'ятдесят творів цього жанру, та Б. Коломійчука, творчість якого максимально зосереджена на історичних романах і ретродетективах. Не можна не назвати також таких письменників, як А. Винничука, І. Роздобудько, Г. Пагутяк.

Тож Б. Коломійчука вважають одним із письменників ХХІ ст., який оновив детективний жанр в українській літературі. Він відомий своїми авантюрними, шпигунськими та історичними романами. Аналізований твір «Готель “Велика Пруссія”» стає своєрідним зачином нового для письменника різновиду – ретродетективу. Своєрідністю цього гатунку є окреслення певної епохи, що відносно далека від сучасної. Саме ця особливість привертає уваги читачів у контексті як розслідуваного злочину, так і часу, сповненого історичних таємниць, легенд та особливого колориту. Детектив був опублікований 2019 року у «Видавництві Старого Лева». «Готель “Велика Пруссія”» розпочинає цикл пригод та розслідувань головного героя – львівського комісара Адама Вістовича.

Твір має ознаки ретро, шпигунського, історичного та кримінального детективу. У тексті митець змалював наступні теми: життя мешканців Австро-Угорщини та Королівства Пруссія; робота львівської поліції та її співпраці з людьми різних національностей і посад; підпільні політичні угруповання та махінації у державній системі; секретні домовленості, пов'язані зі грошима та панівною верхівкою; «забрудненість» влади та її кооперація з народом; місце жінок у тогочасному суспільстві.

Літературознавці А. Землянська, Я. Бригадир, О. Деркачова, В. Майборода, В. Чорна, а також критикеса С. Філоненко неодноразово звертались до роздумів щодо особливостей головного персонажа – Адама Вістовича. З першого погляду може здатися, що він звичайний галицький слідчий, який щодня викриває буденні злочини. Адам – середньостатистичний українець, який любить грати в шахи, курити цигарки під час розмов або на самоті, вдягати одні й ті самі костюми й краватки, добряче випивати впродовж робочого процесу; він має власні традиції та переконання, захоплюється жінками та прагне реалізувати свій професійний потенціал. Але згодом стає зрозуміло, що він не тільки звичайний детектив зі своїми захопленнями та забобонами, Адам Вістович відіграє вирішальну роль у розслідуванні масштабної справи, що сполучає Лемберг (сучасний Львів) та тогочасне Королівство Пруссія.

Якнайдетальніше герой розкривається у власних репліках, ставленні до нього інших персонажів, власних діях та міркуваннях. Він завжди звертає увагу на деталі: фортепіано, що давно не виконує своєї першочергової функції; записка, що так тонко пахне жіночими парфумами; газетні вирізки тощо. Б. Коломійчук грає на контрастах і зображує помічника Адама, поляка Самковського, незграбним першачком, що робить слідчого досвідченішим, авторитетнішим та впливовішим. Перед нами класичний дует: мудрий детектив Вістович та тридцятирічний новачок Самковський, якого вчить життя. Вони працюють у синергії, хоч

ієрархія персонажів простежується чітко, що відповідає канонам класичного детективу. За походженням Адам Вістович українець чи то русин. Оскільки Львів, звідки родом головний герой, з 1722 до 1914 рр. належав до Австро-Угорщини, етнічна приналежність відіграла вирішальну роль для ієрархічної моделі суспільства. Звідси й маємо переконання інших героїв про те, що Вістович чи не єдиний русин, що дослужився до посади комісара першого класу, адже на ті часи то було рідкісне явище. Саме його принциповість, професійна чесність та критичний розум допомагають утвердитися у високому статусі та водночас наголосити на хиткому становищі українців у контексті поняття малої батьківщини. Однак саме Львів, батьківщина Адама Вістовича, дає можливість проявляти свій детективний хист та стає ключовим місцем у зачині злочину. А галицькому слідчому вдається розкривати не тільки карні справи місцевого рівні, а й детективні двобої зі шпигунами не однієї імперії.

На початку історії Вістович постає перед нами проникливим, але схильним до шкідливих звичок, як вживання міцного алкоголю. Він дотримується ідеї сталості, але перетворюється на азартного чоловіка, коли мова йде про справу всього його життя – кримінал та його викриття. Тоді його охоплює величезний поліційний запал, що час від часу може змінювати слідчого на грубого, скаженого чолов'ягу, з яким краще не дискутувати. Історія ретродетективу починається з того, що Самковський просить шефа розкрити, на перший погляд, доволі буденну справу. Літня сімейна пара надсилає майже щодня скарги на занадто шумного сусіда, що не дає спати. Зрештою за версією подружжя, то мав би бути їхній старий сусід. Проте коли до справи доєднується Вістович, розкривається факт того, що сусід помер, а на його місці став потайки жити російський шпигун зі своїм телеграфом. Так розслідування набирає обертів та переносить нас із Лемберга аж до низки міст у Пруссії.

Б. Коломійчук створює очевидні причини того, чому Вістович вирушає до Позені: він збирається продовжувати розслідування, пов'язане з російським шпигуном, та водночас їде туди на прохання колишньої дружини, що чекає на його допомогу, адже на її очах згорів труп німецького слідчого. З цього моменту для читачів відкриваються двері у кримінальну світову спільноту з російськими агентами, німецькими урядовцями та сектантами. Як і для будь-якого класичного ретродетективу, характерне змалювання конкретної історичної доби, відомих осіб та подій, сюжет у творі відбувається перед початком Першої світової війни, а саме у 1905 році. Пруссія швидко розвивається та стає індустріальною провідною країною, але вже на той час має хиткі стосунки зі російською імперією. Адже після свого програву в головній морській битві у цьому ж році, російська імперія втрачає величезну частину флоту, а отже, наважується шукати союзників, розповсюджуючи так своїх агентів по Західній Європі. Відтак перед нами постає боротьба двох світів – німецького та російського.

Презентована у творі німецька спільнота розділяється на декілька категорій: панівна верхівка, до якої входять політики, полковники, фабриканти та державні секретарі; панівна кримінальна верхівка під приводом Вінкеля, авторитета Позеню, що торгує зброєю, володіє нелегальною винокурнею та проводить підпільні боксерські бої. Наступна категорія – учасники незаконних релігійних організацій (проповідують ідею очищення від гріхів за допомогою вогню); найяскравішим представником є росіянин, граф Демідов, котрий і заснував одну із таких сект «Братство полум'я». До останнього прошарку можна приписати звичайних пересічних людей, як журналістів, слідчих, підприємців та навіть волоцюг.

Отож, дія роману зосереджена у двох світах: Королівстві Пруссія та Австро-Угорщині. Варто зазначити, що визначальною рисою митця є те,

що кожен розділ починається зі вказівки дати та місця, де перебувають герої, про яких йтиме мова у цій частині. Це допомагає не заплутатися у містах, країнах та мати точно уявлення, де відбуваються події. Характерною рисою автора детективу є те, що розслідування Адама Вістовича щоразу заводять нас у глухі кути: підозрюваними виявляються, як сектант граф Демідов, так і кримінальний авторитет, Вінкель. Це й не дивно, адже перші, кого починають підозрювати, – правопорушники та представники злочинного світу. Разом з Адамом Вістовичем читач розслідує клубок складних, не схожих за мотивами, вбивств фабриканта, банкіра та звичайного слідчого Лютке. На перший погляд, вони не мають багато спільного, але з розгортанням подій картина складається у чіткий пазл.

Але у випадку з трьома смертями, лише одна відіграє вирішальну роль – комісара Лютке. Останні дві не суттєві, адже вони лише допомагають побудувати вичерпну думку про злочинця та його наміри. Ми розуміємо це завдяки подачі обох убивств. По-перше, вони були скоєні за місяці до початку розслідувань, по-друге, були відомі та важливі лише певному колу людей. Окрім цього, фабриканта Дрезена та банкіра Циммермана вбили на відкритому просторі (на березі озера та у сквері), що має колосальну важливість у контексті елементів класичного детективу. Історія ж третього вбивства комісара Лютке – інакша: він загинув у власній квартирі. Примітним є також те, що вбивство скоєно тут і зараз, що не можна сказати про два попередні. Звернімо увагу й на місце дії: вбивство комісара відбувалось у закритому приміщенні, до того ж подвійно закритому (квартира як власність комісара та приватний простір як ізоляція від решти). У класичному детективі цей елемент відіграє важливу роль, адже закриті приміщення моментально звужує підозрюваних до декількох осіб.

Варто зауважити, що у пошуках убивці Адаму Вістовичу допомагають звичайні люди: журналісти, власники кнайп, учасники підпільних боксерських боїв. До того ж слідчий, сам не помічаючи того, потрапляє у спільноту криміналітету та влади, коли погоджується розслідувати вбивства за непогану суму. І тут варто було б звернути увагу читачам на той факт, що винаймає детектива той самий Вінкель, авторитет Позену, відвертаючи передусім підозру від себе. Атмосфера тогочасного Королівства Пруссії заворожує та водночас насторожує: за владу виступають мафіозі, а деякі зрештою виявляються засланцями та російськими шпигунами; у місті панує хаос із погляду на те, що одне за одним відбуваються вбивства; люди видають себе за інших, переховуються та спостерігають за ситуацією. Б.Коломійчук майстерно змальовує гнітючу атмосферу передвоєнного Королівства Пруссії та безлад, що панує в ній.

Ще однією особливістю зовнішньої форми твору є підпільні бійцівські бої. Їх організовує Вінкель із метою відпочити самому, розвіятися, випити чарочку горілки та запросити поважних осіб на обговорення ситуації у місті. Туди час від часу з'їжджається Генштаб, щоб зробити ставки на свого улюбленого боксера та відрефлексувати події. Можна з упевненістю вважати, що лінія розслідування Вістовича міцно переплітається з боями на рингу. Їх можна асоціювати як змагання криміналітету за владу, що уособлює Вінкель, з тогочасною верхівкою, тобто секретарями, офіцерами тощо. Для авторитета Удо Вінкеля ці поєдинки були символом особистого протистояння з владою. Власне, у цей двобій втягується й Адам Вістович, що має показати спритність та детективний хист, щоб не піддатися обом сторонам конфлікту. Ці бої відбуваються у самому готелі «Велика Пруссія», тож не дивно, чому ретродетектив має таку назву. Це місце можна з точністю назвати ще одним ключовим героєм твору, що не є живим, але події, які там

відбуваються метафоризують його. Готель «Велика Пруссія» приймає Адама Вістовича до себе, коли той приїжджає до Позену; ця площина таємно підслуховує всі розмови, що ведуться в ній; спостерігає за боксерськими боями та врешті знає, хто ж усе-таки є злочинцем.

Новаторством є те, що до останніх сторінок автор ретродетективу упускає елемент доведення злочину, а читач здогадується про вбивцю тільки з фінальної події в готелі «Велика Пруссія». Разом з Адамом Вістовичем ми помиляємося, вважаючи, що це представники російської контррозвідки або релігійні нелегальні організації. Варто зазначити, що кмітливий читач іще з початку твору може зрозуміти, хто у цьому бере участь, але підказки розкидані настільки тонко, що під підозру підпадають абсолютно всі. Лише із тим, як Адам розділ за розділом розплутує цей клубок подій, ми можемо припустити, хто є справжнім злочинцем.

У сучасних умовах великої війни твір отримує величезну актуальність і певне політичне забарвлення. Німецька та австрійська контррозвідки, російські шпигуни, загалом змалювання доби революції в Королівстві Пруссії й суттєвих соціально-політичних перетворень дають змогу читачеві осмислити недалеку історію Європи. Водночас відтворення у романі справжніх подій, реальних осіб та суспільства в цілому сприяють передачі колориту епохи. Врешті-решт Б. Коломійчук змальовує реалістичний фінал пригод галицького комісара поліції, що не є традиційним для розважальної белетристики, адже навряд можна це назвати гепі-ендом.

2.2. Місце та роль жіночих образів в аналізованому творі

Перед нами ще один типовий елемент детективної прози — стосунки між чоловіком та жінкою. Ці особисті перипетії займають не найголовніше місце у сюжетній сітці, але варто зауважити, що вони служать допоміжними елементами, як у розкритті злочину, так і показу тогочасної ролі та стану жіноцтва. В аналізованому тексті дія відбувається на початку ХХ ст., що вже вказує на вибір гендерних ролей та стереотипів у суспільстві. Чоловіче начало домінує, а отже, жінка виступає другорядною героїнею. Що й не дивно, адже перед нами детективна проза, де апріорі жінка не має грати ключової ролі.

Під час аналізу детективу можемо виокремити два типи жінок. Першу категорію презентує колишня дружина комісара Анна Каліш. Вона відома актриса, що тікає від Адама, вказуючи на його пристрасність до роботи та недостатню увагу їхньому шлюбу. Ця персонажка може претендувати на роль *femme fatale*, або ж фатальної жінки, але не повноцінно. Анна — актриса берлінського Шаушпільгауза, що встигла за рік перебування там завоювати неабияку прихильність серед публіки. З описів ми можемо уявити її привабливість, чарівність та величезний вплив на чоловіків. Але попри це, Анна не відіграє значущої ролі в розслідуванні, а часом навіть уповільнює його.

Прагнення до соціальної свободи, самоідентифікації та самовираження жіночих персонажів роману є наскрізним, але не менш значущим у площині аналізу твору. Саме так можна описати другу категорію жінок у творі. Бейла, коханка Адама Вістовича та одна із найяскравіших представниць цієї групи. Вона жадає вільних стосунків із чоловіками, працюючи у сфері надання інтимних послуг. Такий моральний бум хоч і суперечить тогочасним загально признаним канонам стосунків, але водночас ілюструє бажання Бейла жити у вільному від цих правил суспільстві. Парадоксально те, що вона найбільше відповідає

стандартам фатальної жінки. Бейла таємнича, чуттєва, самовільна, незалежна, як внутрішньо, так і морально. Вона може заманити чоловіків та зробити їх залежними від себе, як від фатальної жінки, що, власне і робить з Адамом. Вістович до кінця не розуміє, яким чином це відбувається, але її магнетизм справді притягує. Водночас героїня перебуває поза головною сюжетною історією та претендує лише на особисте життя комісара.

Висновки до другого розділу

Український ретродетектив суттєві відрізняється від канонів Заходу. Дослідники, як-от Я. Бригадир, наголошує на різниці між історичною прозою й доробками ретродетективістів. Досліджено низку вітчизняних письменників, що творять у цьому жанрі, зокрема роман Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”». Проаналізовано своєрідність прози митця, до прикладу, чітке окреслення епохи, коли відбуваються події, зовнішню форму. А також оприявлено новаторство автора: до останніх сторінок Б. Коломійчук упускає елемент розв’язання злочину, щоби реципієнт створював власну низку здогадок, хто є вбивцею. Охоплено й особисту любовну лінію головного героя, детектива Адама Вістовича, й роль жінки у канві твору. Попри те, що ця сюжетна площина виступає у ролі допоміжного елементу, не можна не сказати, що автор яскраво і вміло описує стан жіноцтва у той час. Визначено два типи жінок, що зустрічаються у ретродетективі, яких сполучає прагнення до соціальної свободи, самоідентифікації й самовираження.

РОЗДІЛ ІІІ

ТВОРЧА ЧАСТИНА. ФРАГМЕНТ ІЗ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ

Привид минулого

«Нарешті, моє місце вільне», – подумки проговорила до себе Брайтлі та плюхнулася на сидіння шкільного автобуса біля вікна. Її засліплювало сонячне проміння, що відблискувало від скла й змушувало дівчину мружитися. Довге каштанове волосся, зібране в охайний хвостик, ніби хтось навмисно обсипав блискітками, які Брайтлі так обожнювала наносити на свої рум'яні щоки. Вона їхала в напівпорожньому транспорті, огорнута думками про найтепліший светр, зв'язаний її бабусею. У навушниках – ненав'язлива музика, а чоботи вистукують у ритмі мелодії.

— Прошу на наступній зупинці, — дівчина розчесала пальцями волосся й майже висковзнула з автобуса.

— Брайтлі, бабусі вітання, — крикнув водій, але дівчина вже не чула цього.

Брайтлі чимдуж бігла до свого будинку, аби скоріше поділитися з бабусею, що тепер увесь клас хоче такий самий в'язаний светр, як і в неї. На дворі панувала весна, тож він з найрізноманітніших кольорів і відтінків якраз пасував до цієї пори, а ще до її яскраво-рожевих дощових чоботів. До смокіайсу також підходив: ще з початкових класів Брайтлі цікавилася маминою косметичкою, фарбувала вії синьою тушшю, а уста – помаранчевою помадою. Не сказати, що безтурботне, але все ж таки дитинство минуло, а захоплення залишилися незмінними.

Підходячи до домівки, Брайтлі стала свідком різючого видовища.

— Брайтлі, дівчинко моя...

Вона закам'яніла. Відчула, як гнів і біль засмоктують її з невимовною силою. Очі розплющилися, забувши про те палаюче сонце, а погляд ніби сам про себе казав: «Що ти тут з біса робиш!?».

Нервово погладжуючи волосся та поправляючи горловину светра, вона підбігла до бабусі, що стояла на терасі.

— Що він тут робить?

— Брайтлі, сонечко, він сам з'явився. Його відпустили, він хотів побачитися з тобою, — прошепотіла спантеличено бабуся, майже обпікши подихом вухо Брайтлі.

Думки дівчини змішались докупи та перетворилися ніби на новорічний салат, який вона так любила готувати разом з мамою перед Різдвом. Вона прокручувала спогади, які твердо закарбувались в її ще тоді дитячій пам'яті.

— А мене спитали, чи хочу? — зробила два кроки назад Брайтлі. — Він помер для мене того дня, як і загинула мама.

Покрутивши головою, можливо, так дівчина хотіла здихатися нав'язливих думок, вона подивилась прямо йому у вічі.

— Я не бажаю тебе бачити у нашому з бабусею будинку, — суміш стриманості й ненависті поєднувалися в її голосі.

— Я лише хотів «по-дорослому» поговорити з донькою, — погідливо мовив батько. — Вислухай мене, я не винен у смерті мами. Мене... Мене підставили.

Брайтлі втупилася в його очі. Її зіниці розширилися, вони палали люттям й болем.

— Не смій виправдовуватися, — дівчина відірвала очі від батькових й грюкнула дверима.

Бабуся завжди вміла стримувала баланс у таких ситуаціях. Навіть у тій, коли її донька загинула в автокатастрофі.

— Я не розумію, як він може ще приходити до нашого дому з проханням «поговорити по-дорослому. Як він! — Брайтлі уже як 9 років ні єдиного разу не назвала його батьком, — може дивитися нам у вічі?

— Він став таким худорлявим. Ти бачила його зелене лице і впалі очі?
— медитативно промовила бабуся.

— В'язниця змінює людей, ба, — відповіла дівчина й попрямувала до себе у кімнату.

Брайтлі плюхнулася в ліжку, яке огорнуло її ніби хмаринку. Її кімната завжди відчувалася як спокій і безпека, але не на цей раз. Вона увімкнула телефон й почала щось бурхливо там писати. Коли Брайтлі настагають такі моменти, усі думки й переживання вона закарбовує в нотатках. Насправді тоді їй стає набагато легше — відкривати душу не людині, а беземоційному білому екрану.

Закінчивши безплатний сеанс у психолога, вона вимкнула гаджет й втулилася головою в подушку. Усе, про що Брайтлі думала до того моменту, втратило сенс. Американські гірки, в'язаний яскравий светр, улюблений обід з бабусею вже не мали ніякого значення. Вона пригадувала той страшний день, коли люди у синій формі та з якимись значками на обох сторонах рук прийшло до їхньої домівки. Вони повідомили про аварію, маму й тата в лікарні, страшну автокатастрофу. Тоді Брайтлі сиділа на кухні, обхопивши руками свої ніжки й чекала хоч якоїсь звістки. Згодом прозвучали слова від бабусі, які закарбувалися в її голові назавжди: «Белла, твоя мама... Вона померла в лікарні. Поліціанти кажуть, що батько був п'яний за кермом».

Тепер він стоїть на порозі їхнього з бабусею будинку. Намагається щось сказати, виправдатися, надолужити втрачене, пригадати, як це бути батьком. Брайтлі колись поклялася сама собі: ніколи не дозволяти йому знову увійти в її життя, ніколи не пробачати й тримати дистанцію.

Минуло кілька днів. Дівчина майже відійшла від несподіваного візиту непроханого гостя. У цей вечір вони, як завжди, сиділи з бабусею у вітальні й клацали телевізійні канали.

— Ну, скільки можна. Щовечора одне й теж, — роздратовано промовила Брайтлі.

— Та перемикай той серіал, Брай, не дратуйся тільки, — спокійно відповіла бабуся.

Раптом серіал перервався терміновим ефіром новин. «Надзвичайні новини. Сьогодні вдень сталося жорстоке вбивство топменеджера компанії «Фрідман і Партнери». Тіло Браяна Сміта було знайдено в офісі. За попередньою інформацією, на його тілі виявили десятки ножових поранень. Поліція розглядає версію навмисного вбивства. Наші журналісти вже прямують на місце злочину. Браян Сміт був відомий своїми незаконними методами ведення бізнесу. Як зазначають свідки й колеги, він мав чимало недоброзичливців, як серед конкурентів, так і цілої компанії. Поліція зазначає, що вбивство могло бути пов'язане з його професійною діяльністю. Актуалізувати інформацію будемо упродовж ефірного часу. Бережіть себе».

— Ба, а це ж наче та компанія, де працював він, хіба ні? — насторожливо промовила Брайтлі.

У цей момент до будинку увійшов батько. Бабуся дозволила йому певний час пожити в них, допоки не знайде інший прихисток і яку не яку роботу. Його очі були широко розплющені від хвилювання.

— Ви вже чули? Браяна Сміта знайшли вбитого...

Брайтлі дивилися на нього. Щось у його голосі здалося їй підозріло дивним, а виглядав він точно так, як і в день автокатастрофи. Він ніби щось знав, але приховував.

— А чого тобі хвилюватися, — запитала дівчина холодно.

— Наші дороги вже давно розійшлися, — у батьковому голосі відчувалася нестача кисню.

У ту ніч Брайтлі не могла заснути. Вона все ще думала про те, як батько міг бути причетний до вбивства топменеджера. Чи мав він якісь

стосунки з ним досі? Вона мусила дізнатися правду, викрити вбивцю й знайти причетних. Брайтлі відчувала, як усередині розповзається гострий біль. У неї не болів живіт чи ламало тіло, вона відчувала, що старі рани починають ворухитися. Старі рани, від яких вона так довго тікала.

Брайтлі знову і знову переглядала запис того новинного випуску на телефоні. «Надзвичайні новини. Жорстоке вбивство. Навмисно. Чимало недоброзичливців. Пов'язане з професійною діяльністю». Вона була налаштована розкрити таємницю. Нарешті отримати відповіді, які її так довго кували.

ВИСНОВКИ

Досліджено феномен українського детективу крізь призму соціально-культурних, політичних й моральних кластерів суспільства, попри його історичну фрагментарність у вітчизняній літературі. Презентовано спробу актуалізувати появу цього жанру на теренах України й відстежено його трансформацію услід зі змінами у суспільстві й державному устрої. Проаналізовано генезу детективної прози, як в українському просторі, так і закордонному. Для Європи період зародження такої літератури став однозначним і мав чіткі рамки становлення з появою перших детективів Е.По, водночас для України цей шлях був і лишається тернистим, заплутаним і складним. Подолавши три етапи, зокрема міжвоєнний, післявоєнний і незалежний за Т. Гуляк, така проза стала відокремлюватися й набувати нових форм і змістів. Розглянуто творчість і літературний доробок українського письменника Б. Коломійчука, зокрема його роман «Готель “Велика Пруссія”» через лінзу історії цього різновиду творів масової літератури, теорії й читацької рецепції.

Вирішено низку завдань: досліджено генезу детективу, історію його виникнення, розвитку й становлення в українській і зарубіжній літературах; виокремлено жанрові особливості детективу та його типологічні особливості; досліджено зв'язок між автором і реципієнтом та простежено вплив читацької рецепції на формування жанру; проаналізовано стильові особливості ретродетективу й виокремлено відмінності між його іншими різновидами; узагальнено дослідження особливостей українського детективу на прикладі твору Б. Коломійчука «Готель “Велика Пруссія”».

Закономірно, що після занепаду СРСР й набуття незалежності Україною, постають нові митці, що бажають розширювати детективний жанр, створювати нові різновиди й збагачувати ними вітчизняний простір. До таких постатей відносимо Ю. Винничука, А. Кокотюху, Б.

Коломійчука, І. Роздобудько. Так, з'являється жанрова палітра: психологічна, пригодницька, шпигунська, фантастична, жіноча та дитяча проза.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму : [монографія] / Віра Агеєва. К. : Факт, 2003. 320 с.
2. Бабяк Ж., Перенчук О. Структурні аспекти детективного жанру: етапи вивчення. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки, 2013. С. 20–23
3. Бернадська Н. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція / Ніна Бернадська / Київ : Академвидав, 2004. 368 с.
4. Брайко О. Екзистенційні проблеми крізь призму детективного жанру (романи Євгенії Кононенко) / Олександр Брайко // Слово і Час, 2003. № 2. С. 48–57.
5. Брехт Б. О популярности детективного романа / Б. О. Брехт // О литературе. Издание второе, дополненное. М. : Художественная литература, 1988. С. 279–287.
6. Бригадир Я. Інтерпретація історичних подій крізь призму інтриги в українському ретродетективі. Літературознавчі студії. 2017. Вип. 1 (48), ч. 1. С. 99–109.
7. Бригадир Я. Український ретродетектив початку ХХІ століття: генеза і жанрові особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 20 с.
8. Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія / Т. В. Бовсунівська. К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. 180 с.
9. Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 519 с.

10. Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів [Текст] : монографія / Т. В. Бовсунівська ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2008. 519 с.
11. Борисенко А. Не тільки Холмс. URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/2008/1/bo7.html>
12. Будний В. Пригодницький детектив у літературно-критичній рецепції Івана Франка та його сучасників / В. В Будний. // Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа : [зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ, 22–23 вересня 2016 р.)] / [гол. ред. О. П. Новик]. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 21–23
13. Будний В. Порівняльне літературознавство / В. В. Будний, М. М. Ільницький. Київ: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 202.
14. Валуєва Н. Ретро-детектив як внутрішньожанровий різновид детективу. URL: http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/fahovi%20vudannia/2010/Literat_uroznavstvo_naukovi_zapusku_60_1/20.html.
15. Ван Дайн С. Двадцять правил для написання детективних романів. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92908/43-Norets.pdf>
16. Васильєва Л. Історія, теорія та практика західноєвропейського та американського детективу. URL: www.bdpiu.org/scientific_published/akt_prob1_sl.../31.doc.
17. Гуляк Т. Концепція детективного жанру в українській і російській літературі ХХ ст. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Луцьк : Східноєвропейський

- національний університет імені Лесі Українки, 2013. № 28. С. 35–39.
18. Гундорова Т. Гендер і письмо / Тамара Гундорова // Література плюс. 2002. №8. С. 2–3.
  19. Гундорова Т. Літературний канон і міф / Тамара Гундорова // Слово і Час, 2001. № 5. С. 15–24.
  20. Гусєв В. Ретродетектив як жанр мідл-літератури [Текст] : монографія / В. А. Гусєв, Н. М. Валуєва, Г. С. Ключко : Видав. дім Дмитра Бураго, 2015. 160 с.
  21. Денисова Т. Феномен постмодернізму: Контури й орієнтири / Тамара Денисова // Слово і час, 1995. № 2. С. 18–27.
  22. Деркачова О. Реактуалізація девіантної тілесності як спроба повернення до традиційного гендеру у ретро-детективі Б. Коломійчука «Німфи болю» // Сучасні літературознавчі студії. - 2015, вип. 12. С. 176–186.
  23. Дученко Л. Жанрово-лінгвістичні особливості темпорально-оповідальної структури художнього тексту (на матеріалі англійської детективної прози 20 сторіччя) : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова О., 2004. 22 с.
  24. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема / Н. Зборовська // Слово і час, 2007. № 6. С. 3–8.
  25. Ігнатюк О. Жіночий іронічний детектив у жанровій системі масової літератури. Філологічні науки. 2009. Вип. 14. С. 126–129.
  26. Йогансен М. Про Юрія Смолича URL: <https://litlife.club/books/292352/read?page=2>.
  27. Кестхейи Т. Анатомія детектива: Следствие по делу о детективе. Будапешт : Корвина, 1989. С. 229.

28. Кицак Л. Від жанру до змісту: Художня природа інтриги в детективах. Українська література в загальноосвітній школі №7 – 8, 2014. С. 60.
29. Кицак Л. Жанр детективу в сучасній українській літературі : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література“ / Кицак Людмила Вікторівна; Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. К., 2013. 20 с.
30. Кицак Л. В. Містичне в жанровій структурі детективу (роман Євгенії Кононенко «Жертва забутого майстра») [Текст] / Людмила Кицак // Питання літературознавства : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2011. Вип. 82. С. 72–79. 82.
31. Кицак Л. В. Український детектив: витоки, інтерпретація, жанр : монографія / Л. В. Кицак. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2017. 184 с. 81.
32. Ключко Г. Ретродетектив у системі жанрів постмодерністської літератури: компаративний аспект. Дисертація канд. філол. наук: 10.01.05 / Г. С. Ключко ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2014. 200 с. 83.
33. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1. Київ : Академія, 2007. С. 608.
34. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2. Київ : Академія, 2007. С. 624.
35. Коломійчук Б. «Готель “Велика Пруссія”». Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. С. 280.
36. Крапівник Г. Логіка детективного жанру в свідомості сучасної людини // Грані: Філософія. 2014. №10. С. 28-32.
37. Кривопишина А. Масова та елітарна літератури в Україні: критерії розмежування і проблема смаку [Електронний ресурс] / А. Кривопишина // Літературознавчі студії. 2013. Вип. 37(2). С.

257-264.

URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2013_37%282%29__33

38. Кузнецов Ю. Детектив: занепад чи розквіт / Ю. В. Кузнецов // Всесвіт. 1990. № 10. С. 156–161.
39. Кукса. Г. Історія розвитку та типологія жанру детективу у контексті світової літератури. Глухів : Вісник, 2004. С. 4.
40. Лебедєва К. Прекрасні катастрофи Олександра Довгаля. Бібліотека українського мистецтва. URL: <https://uartlib.org/exclusive/prekrasni-katastrofi/> (дата звернення: 26.04.2023).
41. Літературознавчий словник-довідник / [За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. К.: ВЦ «Академія». Т.1. 2007. 752 с.
42. Мураховський А. Українське книговидання: радянська доба і сьогодення. Вісник Книжкової палати. 2014. Т. 215, № 6. С. 10–13.
43. Норец М. Детективний і шпигунський роман: «Клітинна» модель жанроутворення. Культура народів Причорномор'я. Філологічні науки : Сімферополь, 2013. С. 138–149.
44. Пуніна О. Засоби кіномови в українській прозі 20-30-х рр. ХХст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.01.06 “Теорія літератури” / Ольга Пуніна. Донецьк, 2011. С. 8.
45. Скаліцкі М. Феномен детектива: до питання про своєрідність детективної оповіді / М. Скаліцкі // Кур'єр Кривбасу . 2010 . №250/251 (вересень-жовтень) . С. 396-419.
46. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. Київ: Правда Ярославичів, 1997. С. 178.

47. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : [монографія / наук. ред. Т. І. Гундорова] / Софія Філоненко. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2011. 432 с.
48. Філоненко С. Місія здійснення: популярна література у дзеркалі критики. Мелітополь : Вид. будинок Мелітоп. міськ. друк., 2017. 184 с.
49. Філоненко С. Пригодницько-історична белетристика Андрія Кокотюхи: діалог з традицією // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки. 2015. № 6. С. 76–79.
50. Хан О. Відтворення композиційної системи детективного тексту: перекладацький аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Германістика та міжкультурна комунікація. Херсон. 2019. С. 242–249
51. Харлан О. Розвиток жанру ретро-детективу в сучасній європейській літературі. URL: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Apif/2009_4/harlan.pdf.
52. Johnsen N. Defining the Subgenres of Mystery. *Writer's Digest*. 2019. URL: <https://www.writersdigest.com/mystery-thriller/defining-subgenres-mystery>
53. Joyce A. The Many Subgenres of Mystery Books. *The Booklist Reader*. 2021. URL: <https://www.booklistreader.com/2021/05/03/books-and-authors/the-many-subgenres-of-mystery-books/>
54. Turk K. Historical Mystery. *The Routledge Companion to Crime Fiction* / ed. by J. Allan. Routledge, 2022. P. 162–170.